

ЗМІЦНЕННЯ ЗАКОННОСТІ У СФЕРІ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ МІЛІЦІЇ: ШЛЯХИ, ПЕРСПЕКТИВИ Й УДОСКОНАЛЕННЯ

STRENGTHENING THE RULE IN THE FIELD OF POLICE-LAW: WAYS AND PROSPECTS AND IMPROVEMENT

Мозоль Н.І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті здійснено огляд та аналіз проблем зміцнення законності в Україні як європейській державі. Також розглянуто умови й фактори, що впливають на стан забезпечення законності у процесі правозастосовної практики міліції. Досліджено окремі напрями та перспективи його вдосконалення.

Ключові слова: законність, зміцнення законності, правозастосовна практика, міліція, шляхи.

В статье сделан обзор и анализ проблем укрепления законности в Украине как европейского государства. Также рассмотрены условия и факторы, которые влияют на состояние обеспечения законности в процессе правоприменительной практики милиции. Исследованы отдельные направления и перспективы его совершенствования.

Ключевые слова: законность, укрепление законности, правоприменительная практика, милиция, пути.

This article provides an overview and analysis of problems affecting the rule of law in Ukraine as a European country. Also consider the conditions and factors that affect the state of the rule of law in the process of law enforcement officers. Investigated separate directions and prospects of its development.

Key words: legality, strengthening law, law enforcement practice, police, roads.

Актуальність теми. На сучасному етапі державотворення інтеграція України до Європейського Союзу визнається неодмінною складовою подальшої демократизації нашої країни, формування громадянського суспільства [1, с. 52]. Тому радикальні соціально-економічні перетворення, що відбулися за останнє десятиліття, спричинили як позитивні, так і негативні зміни в сучасному українському суспільстві. Це насамперед стосується відносин щодо забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їхнього життя, здоров'я та власності [2, с. 114].

Формування правової держави, зміцнення законності й правопорядку потребують підвищення ефективності роботи всіх правоохоронних органів, у тому числі й органів внутрішніх справ. На сьогодні актуальним є пошук і запровадження нових підходів у сфері управління органами внутрішніх справ, побудови їх якісно нової моделі відповідно до стандартів, принципів і норм, вироблених світовою спільнотою. Важливе теоретичне та практичне значення на цьому шляху має досвід правоохоронних органів інших країн світу, знання тих явищ, тенденцій і закономірностей, що визначають сучасний стан і перспективи розвитку управління поліційними підрозділами [3, с. 3].

На сучасному етапі Україна перебуває на складному й суперечливому шляху європейської інтеграції. В умовах становлення її як демократичної та правової держави, що передбачає необхідність глибокого дослідження проблеми виконання Україною прийнятих на себе зобов'язань, питання зміцнення законності в усіх сферах суспільного життя є досить актуальними.

Проблема дотримання законності завжди була актуальним питанням для Української держави. Зміцнення законності є необхідною умовою подальшого перетворення нашого суспільства. Дотримання норм права має тут вирішальне значення. Право завжди є виразником волі панівних у суспільстві верств. Найсуттєвішим критеріальним принципом в оцінюванні права є те, що воно має забезпечувати найбільш доцільні форми й методи впливу на суспільні відносини. Зазначені обставини зумовлюють актуальність вибраної теми.

У науковій літературі питанням, пов'язаним зі зміцненням законності в сфері правозастосовної практики міліції, було приділено багато уваги. Дослідженням цієї проблеми займалися як вітчизняні, так і зарубіжні наукові діячі, такі як О.М. Бандурка, О.Т. Боннер, В.П. Ворушило, І.П. Голосніченко, С.В. Ківалов, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, Я.Ю. Кондратьєв, Є.М. Моїсєєв, О.П. Нагорний, О.І. Остапенко, В.І. Олефір, О.В. Ряшко й інші вчені.

Виходячи з наведеного, визначимо, що метою статті є висвітлення окремих теоретичних і практичних проблем забезпечення законності у правозастосовній діяльності міліції України, а також пошук імовірних шляхів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Розпочата у 2012 р. в Україні реформа у сфері кримінального процесуального законодавства є, безумовно, позитивним кроком на шляху наближення вітчизняного законодавства до європейських стандартів і створення такої правоохоронної системи, яка належно забезпечить баланс публічних та приватних інтересів.

Варто зауважити, що забезпечення законності не відбувається стихійно. Воно вимагає цілеспрямова-

ного впливу на поведження (діяльність) суб'єктів суспільних відносин, тобто є управлінським процесом. Для успішного впливу на цей процес необхідне знання механізмів реалізації правових норм у діяльності людей; факторів, що впливають на поведження, визначаючи його правомірність чи протиправність, а також засобів, за допомогою яких можна керувати цим поведженням, забезпечуючи його відповідність правовим розпорядженням і вимогам [4, с. 6].

Безумовно, безпосередню роботу із забезпечення та зміцнення законності реалізують судові й правоохоронні органи держави (прокуратура, суд, міліція), які проводять профілактику і припиняють правопорушення й чітко виконують свої службові обов'язки згідно з Конституцією та Законом України «Про міліцію», а також іншими нормативно-правовими актами [5, с. 74]. Від них залежать процесуальне забезпечення норм матеріального права, реальне життя формально закріплених прав і свобод громадян.

На нашу думку, авангардна роль у цій справі належить саме міліції. Адже міліція як особливий орган державного управління не тільки організовує, а й безпосередньо здійснює охорону громадського порядку й боротьбу зі злочинністю, виконує інші правоохоронні функції, тим самим послідовно забезпечуючи правопорядок у нашій державі. Результати міліцейської діяльності є своєрідним «лакмусом» стану правопорядку в суспільстві [6, с. 112].

У сфері правоохоронної діяльності міліції значна роль відводиться правозастосовній діяльності. Слід відмітити, що правозастосовна діяльність міліції України є одним із важливих механізмів реалізації державної влади, яка забезпечує верховенство права й закону, єдність і зміцнення законності, захист прав і свобод людини та громадянина. Без належної правозастосовної діяльності міліції у сфері зміцнення законності в державі не може бути й сильної влади, тим більше, що Україні прагне стати правовою державою.

Для пошуку оптимальних шляхів зміцнення законності в правозастосовній діяльності органів внутрішніх справ потрібне детальне вивчення причин і умов, що сприяють порушенню законності. Такими загальними причинами й умовами є недоліки та суперечливий характер нормативно-правової бази у сфері міліцейської діяльності; недосконалість організаційно-управлінських структур міліцейської системи; невідповідність між службовими функціями й обов'язками та правами працівників; організаційні недоліки в підборі, розстановці й вихованні кадрів; незадовільне матеріально-технічне забезпечення служби; незадовільний рівень стимулювання діяльності працівників міліції тощо [6, с. 113].

Вважаємо, що сукупний вплив організаційно-правових чинників на міліцейську діяльність створює певну стійку й дуже негативну обстановку в цій діяльності. Тому завдання забезпечення законності вимагає знання та обліку всього різноманіття факторів, що впливають на поведження людей, як позитивних, так і негативних, як правових, так і матеріальних, політичних, організаційних, психологічних

тощо. Проблема зміцнення законності має, отже, не тільки правовий, вона має комплексний характер. Для здійснення дієвих заходів щодо зміцнення законності важливо знати механізм впливу всіх факторів стосовно різних соціальних рівнів, різних видів і напрямів діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин.

Водночас проблема зміцнення законності у сфері застосування права має комплексний характер і передбачає необхідність урахування різноманітних факторів об'єктивного й суб'єктивного характеру.

Під впливом об'єктивних факторів формується реальна обстановка, в умовах якої відбувається процес застосування права. Безпосередній вплив на стан законності у сфері застосування права здійснюють насамперед фактори правового та організаційно-управлінського характеру. Серед них особливе значення мають ступінь досконалості чинного законодавства, актив офіційного тлумачення, раціональна організація діяльності правозастосовних органів, стан контрольно-наглядових механізмів.

За належного рівня свого розвитку ці фактори можуть розглядатися як гарантії законності у сфері застосування права. Однак їх реальний якісний стан нині далекий від ідеалу, через що деякі з них на сьогодні є дестабілізуючими факторами («антигарантіями» законності), оскільки створюють умови для порушень законності посадових осіб правозастосовних органів. Однак навіть найсприятливіша обстановка, в умовах якої відбувається правозастосовна діяльність, не гарантує, що кожна правозастосовна дія, підсумкове рішення у справі в обов'язковому порядку будуть відповідати критерію юридичної правомірності. Значною мірою це залежить від індивідуальних якостей суб'єктів правозастосовної діяльності [7, с. 153–154].

Розглядаючи фактори, які впливають на забезпечення та зміцнення законності, можна зробити висновок, наскільки видозмінюється правозастосовна діяльність залежно від наявного в ній рівня законності (належного чи неналежного) [8, с. 35–37].

Отже, розглянувши і проаналізувавши різні фактори, що впливають на зміцнення законності у сфері правозастосовної практики міліції, варто перейти й до шляхів зміцнення законності в цій сфері.

Як ми вище зазначали, в Україні відбулася реформа в кримінальному процесі. Така реформа потрібна й адміністративному процесу. Реформувавши кримінальний процес згідно з європейськими стандартами, потрібно реформувати й адміністративний процес, який відповідав би і європейським стандартам, й українському законодавству, згідно з потребами якісної зміни ролі адміністративного права в регулюванні відносин між державою та людиною, а також для більш ефективного здійснення державного управління в різних сферах суспільного життя.

Усе це спрямовано безпосередньо на подальше зміцнення законності, забезпечення безпеки особистості, надійну охорону конституційних прав, свобод і законних інтересів як громадян, так і самих співробітників міліції.

Варто зауважити, що значне місце в правозастосовній діяльності міліції посідає робота з винесення рішень щодо притягнення до адміністративної відповідальності й застосування адміністративних стягнень. Застосовуючи надані їй адміністративно-юрисдикційні повноваження, міліція приймає низку правозастосовних актів адміністративної відповідальності у формі постанови. На підставі зазначених постанов міліцією виносяться попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям правопорушення, його конфіскація, позбавлення спеціального права, видворення за межі України тощо [9, с. 12]. Тому для зміцнення законності необхідно, щоб міліція не одноосібно виносила вище зазначенні постанови, а у складі з органами місцевого самоврядування, бо правозастосовна діяльність – це одна з найважливіших сторін функціонування держави та державного апарату.

Під час кримінально-правової правозастосовної діяльності на підставі інформації про злочин співробітники міліції повинні прийняти законне й обґрунтоване рішення. Один зі шляхів вирішення цього завдання – удосконалення наявних і розроблення нових методик розслідування злочинів на основі використання засобів обчислювальної техніки (ЗОТ) та сучасних інформаційних технологій.

Необхідно підкреслити, що для ефективного розв'язання проблеми зміцнення законності у сфері правозастосовної практики міліції необхідним є узгодження спільних зусиль різних державних і громадських інститутів, уміле комплексне використання ними вже наявних і розроблення нових найбільш ефективних способів і засобів забезпечення законності. Однак навіть найсприятливіша атмосфера, в умовах якої здійснюється застосування права, ще не гарантує юридичної правомірності дій і рішень суб'єктів цієї діяльності. Тому ця проблема потребує комплексного вирішення. Саме людина, у цьому випадку правозастосовник, відіграє найважливішу роль у забезпеченні законності. Якщо ж він інертний, байдужий, неуважний до закону, то навряд чи принципи й вимоги законності будуть реалізовані на практиці [7, с. 118].

Особливу увагу варто приділити правосвідомості та правовій культурі, які є важливим структурним елементом правотворчості. При цьому вони відіграють важливу роль не тільки в правотворчості, а й у зміцненні законності.

Правова свідомість і правова культура допомагають підвищувати стан законності в роботі органів внутрішніх справ. Правосвідомості належить найперше місце в механізмі правової дії. Це викликано тим, що існування права неподільно пов'язано з людиною. Вимоги суспільного життя не можуть бути виражені в юридичних нормах до тих пір, поки вони не пройдуть через волю та свідомість людей, що беруть участь у здійсненні правотворчої діяльності органів держави. Водночас дія права на суспільні відносини також здійснюється через волю і свідомість людей. Усе це викликає комплекс правових уявлень, почуттів. Правова культура – значною мірою резуль-

тативна категорія, показник рівня й особливості правового розвитку суспільства, дзеркало його правової свідомості.

Ситуація, що склалася, й аналіз наявної практики підготовки співробітників міліції спонукає до впровадження в навчальний процес певних специфічних форм, методів і напрямів, які мали б суто прикладний характер, сприяли розвитку професіоналізму, набуттю стійких навичок діяти чітко, злагоджено й у межах закону за будь-яких обставин правоохоронної діяльності. І це стосується як організації та змісту теоретичної підготовки, так і формування потрібних для виконання обов'язків практичних навичок й умінь [11].

Постала необхідність для цих категорій особового складу розробити, а точніше – систематизувати та об'єднати в єдину специфічну галузь права – «Загальне міліцейське (поліцейське) право», норми, що містяться в кримінальному, кримінальному процесуальному, адміністративному й деяких інших галузях права України та мають специфічну спрямованість на підтримання належного громадського порядку і громадської безпеки в державі. Тут також мають ураховуватись закони й підзаконні акти, відомчі нормативні документи, які регулюють діяльність міліції у правоохоронній сфері. Формуванню цієї нової (специфічної) галузі права має передувати значна аналітична робота з вивчення типових і нештатних ситуацій, з якими стикаються працівники патрульно-постової служби, державтоінспекції та інших служб, а також які мають місце у правозастосовній діяльності, й оцінювання її достатності.

Усе це дасть змогу не лише чітко систематизувати та об'єднати правову базу, а й відразу ж моделювати розвиток і перебіг подій і відповідні правозастосовні дії щодо кожної типової ситуації. Крім того, виділення, об'єднання та систематизація правових норм відповідно до функціональних особливостей службової діяльності нададуть можливість ужити заходів щодо їх кращого засвоєння, а головне – розуміння і свідомого застосування на практиці. Усвідомлення підстав для правозастосовних дій і свідоме дотримання правових норм за безпосереднього виконання специфічної міліцейської роботи сприятиме зміцненню законності, буде зрозумілим широкому загалові й позитивно оцінюватиметься населенням [11].

Висновки. На нашу думку, основними організаційно-управлінськими заходами для зміцнення законності й дисципліни в органах внутрішніх справ мають бути такі: підвищення соціально-правового захисту працівників органів внутрішніх справ (підвищення розмірів грошового забезпечення, відновлення пільг тощо); підвищення якості професійного відбору до органів внутрішніх справ; підвищення якості проведення професійної підготовки, посилення контролю за складанням працівниками органів внутрішніх справ заліків та іспитів з дисциплін, вивчення яких є обов'язковим під час службової підготовки; здійснення рейдів, раптових перевірок щодо виявлення порушень службової дисципліни й законності, визначення відповідних груп ризику;

підвищення ефективності психологічного забезпечення службової діяльності працівників органів внутрішніх справ (вивчення соціально-психологічного клімату з метою своєчасного застосування профілактичних заходів); підвищення якості виховної роботи (використання засобів наочної агітації, читання лекцій із питань культури й етики тощо); своєчасне доведення до відома працівників органів внутрішніх справ офіційної інформації про порушників дисци-

пліни й законності та вжитих стосовно них заходів; матеріальне й моральне стимулювання працівників органів внутрішніх справ, яких протягом року не було притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Сподіваємося, що висловлені нами пропозиції та зроблені висновки під час дослідження шляхів зміцнення законності у сфері правозастосовної практики міліції сприятимуть зміцненню законності в цій сфері діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маркевич-Булавка І.Р. Окремі питання забезпечення прав людини в Україні, як європейської держави: суть та перспективи / І.Р. Маркевич-Булавка // Публічне адміністрування в органах внутрішніх справ : матеріали круглого столу : зб. наук. праць (Київ, 14 трав. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 114–115.
2. Медведєв Ю.Л. Наближення права України до права Європейського союзу: понятійно-категоріальний апарат та способи узгодження / Ю.Л. Медведєв // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2014. – № 1. – С. 52–59.
3. Навчально-методичний комплекс із навчальної з дисципліни «Організація діяльності поліції (міліції) зарубіжних країн». – К., 2013. – 20 с.
4. Супрунюк Є.В. Конституційно-правові засади діяльності Верховної Ради України по забезпеченню основних прав і свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Є.В. Супрунюк. – Харків, 2004.
5. Сахно А.П. Значення законності й дисципліни в діяльності ОВС України та шляхи їх зміцнення / А.П. Сахно // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 3. – С. 71–77.
6. Полонський Д.М. Окремі питання забезпечення законності в діяльності міліції України / Д.М. Полонський // Наукові праці. Економіка. Правознавство. – 2011. – Вип. 149. – Т. 161. – С. 112–114.
7. Мелєх Л.В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Л.В. Мелєх. – Львів : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 20 с.
8. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень : [підручник] / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – К. : Знання, 2005. – 309 с.
9. Пунько О.В. Правозастосовна діяльність міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О.В. Пунько. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 20 с.
10. Тацій В. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави / В. Тацій // Вісник Академії правових наук України. – 2000. – № 4. – С. 3–18.
11. Гіда О.Ф. Удосконалення форм і методів професійної підготовки працівників міліції, як фактор зміцнення законності в діяльності органів внутрішніх справ / О.Ф. Гіда // Науковий вісник НАВСУ. – 2000. – № 2. – С. 175–180.